
Deel 2

Geschiedenis van het Nederlands in Vlaanderen

3. De lange weg naar een Nederlandse standaardtaal

Een beknopte geschiedenis van de standaardisering van het Nederlands

Ann Marynissen (Universität zu Köln)

Wat je in dit hoofdstuk te weten zult komen:

- Het oudste Nederlands dateert uit de achtste eeuw.
- Hoewel er in het Middelnederlands veel geografische variatie is, kunnen er toch al enkele dialectgroepen onderscheiden worden: Vlaams, Brabants, Limburgs, Hollands en de noordoostelijke dialecten. De politieke en culturele dominantie van de eerste twee gebieden is duidelijk merkbaar in de literatuur van deze periode.
- Door de opkomst van de boekdrukkunst, de populariteit van de redrijkerskamers en de staatkundige eenmaking van de Lage Landen ontstaat er vanaf de zestiende eeuw behoefte aan een eenheidstaal.
- Door de staatkundige scheiding van het Noorden en het Zuiden aan het eind van de zestiende eeuw raakt het Zuiden grotendeels afgeschermd van de standaardtaal die zich in het Noorden op basis van het Hollands ontwikkelt.
- In de loop van de zeventiende eeuw komt de selectie, de codificatie en de functie-uitbreiding van de standaardtaal in een stroomversnelling.
- Er zijn tal van oorzaken aan te wijzen waarom er in Vlaanderen geen eigen standaardtaalontwikkeling plaatsvindt, waaronder de hegemonie van het Latijn en het Frans tot diep in de negentiende eeuw. De Vlaamse beweging probeert hier vanaf het midden van de negentiende eeuw verandering in te brengen en komt pas tot een einde met de taalwetgeving in 1962-1963.

1. Inleiding

De ontwikkeling naar een Nederlandse standaardtaal heeft verschillende eeuwen in beslag genomen. In dit hoofdstuk wordt de geschiedenis van de standaardisering van het Nederlands geschetst: van een verzameling Oud- en Middelnederlandse dialecten (paragraaf 2) naar

een beginnende geschreven eenheidstaal in de zestiende eeuw (paragraaf 3). Vanaf de zeventiende eeuw gingen de Noordelijke en de Zuidelijke Nederlanden hun eigen weg, ook op taalgebied. Na een historisch overzicht van de opbouw en verbreiding van het Standaardnederlands in het Noorden (paragraaf 4) komen de lotgevallen van het Nederlands in het Zuiden (paragraaf 5) aan bod. In paragraaf 6 ronden we tot slot af met een kort besluit.

2. Een verzameling dialecten: het Oud- en Middelnederlands

2.1. Het Oudnederlands (achtste – twaalfde eeuw)

Oudnederlands

Het oudste Nederlands dateert uit de periode tussen de achtste en de twaalfde eeuw na Christus. Dat zogenoemde Oudnederlands is geen overkoepelende cultuurtaal in de huidige betekenis, maar een verzamelnaam waarmee de verschillende Oudnederfrankische dialecten worden aangeduid, samen met een aantal elementen uit het Ingweoonse kustdialect. Hoewel er niet veel Oudnederlands taalmateriaal overgeleverd is, vertoont het Nederlands vanaf zijn vroegste overlevering dialectvariatie. Het bekendste Oudnederlandse zinnetje *Hebban olla uogala nestas hagunnan hinase hic enda thu uuat unbidan uue nu*, dat vermoedelijk aan het einde van de elfde eeuw door een West-Vlaamse monnik werd opgetekend, bevat Oud-Westnederfrankische dialectkenmerken, zoals het Ingweoonse *-s*-meervoud in *nestas*. Tot de Oud-Oostnederfrankische dialecten behoort de taal van de *Wachtendonckse psalmen*, een Zuid-Nederrijnse omwerking van een Oudhoogduitse psalmenvertaling uit het laatste kwart van de negende eeuw.

De Wachtendonckse Psalmen: een excerpt

Deze psalmvertaling, die fragmentarisch en uitsluitend in kopie is overgeleverd, werd zo genoemd omdat het originele handschrift met de volledige vertaling in de zestiende eeuw in het bezit was van de Luikse kanunnik Arnold van Wachtendonck.

Psalm 54.2, 54.5 (uit Gysseling 1977-1987)

*Gehori Got gebet min
in ne farwirp beda mino
Heria min gidruouit ist an mi
in forta dodis fiel ouir mi*

'God, verhoor mijn gebed
en verwerp mijn bede niet
Mijn hart is bedroefd in mij
en de vrees voor de dood viel over mij'

2.2. Het Middelnederlands (twaalfde – vijftiende eeuw)

Middelnederlands

Het Nederlands uit de middeleeuwen heet *Middelnederlands*. In de middeleeuwen bestond er nog geen cultuurtaal of standaardtaal zoals wij die nu kennen, maar louter een reeks dialecten. Dat de Lage Landen in het begin van de middeleeuwen staatkundig nog geen eenheid vormden, heeft ertoe bijgedragen dat de volkstaal in die periode veel geografische variatie vertoont. Tussen het graafschap Vlaanderen en het hertogdom Brabant bijvoorbeeld bestond een politieke scheidslijn, die ook op talig gebied merkbaar is.

Het Middelnederlands is een verzamelnaam voor de verschillende Germaanse dialecten die gesproken en geschreven werden in de Lage Landen in de periode van ongeveer 1150 tot 1500. Meer bepaald waren dat de taalvariëteiten die zich ontwikkeld hadden uit de Oudnederfrankische dialecten en het Ingweoonse kustdialect: het Rijnlands en het Limburgs in het zuidoosten van het taalgebied; het Brabants en het Utrechts in het centrum ervan; het Vlaams, het Zeeuws en het Hollands in het westen van de Nederlanden. Ook de noordoostelijke dialecten, die uit het Oudsaksisch waren ontstaan, worden bij het Middelnederlands gerekend.

Figuur 1. De dialecten in het Middelnederlands (uit: Janssens & Marynissen 2011: 70).

De Middelnederlandse dialecten vertoonden onderling talrijke verschillen, maar er waren ook veel overeenkomsten. Op basis van de dialectkenmerken die we in Middelnederlandse teksten aantreffen, kan men ze in vijf hoofdgroepen indelen: Limburgs, Brabants, Vlaams, Hollands en de noordoostelijke dialecten (zie Figuur 1). De Middelnederlandse dialecten zijn de voorlopers van de moderne dialecten.

De Limburgse minnezanger *Hendrik van Veldeke* (twaalfde eeuw), de eerste volkstalige dichter die we bij naam kennen, schreef sterk oostelijk gekleurd Nederlands. Het merendeel van de literaire teksten uit de middeleeuwen draagt echter een Vlaams-Brabants karakter. Aan het eind van de dertiende en in de eerste helft van de veertiende eeuw drukte de schrijftraditie uit het machtige graafschap Vlaanderen haar stempel op de schrijftaal van alle overige gewesten. De dertiende-eeuwse Vlaamse dichter *Jacob van Maerlant* heeft hierin een grote invloed gehad. In de loop van de veertiende eeuw ging de economische en culturele hegemonie van Vlaanderen over naar het hertogdom Brabant. Vanaf de veertiende-veertiende eeuw kreeg de literaire taal steeds meer Brabantse trekken. Vooral de invloedrijke veertiende-eeuwse mysticus *Jan van Ruusbroec*, afkomstig uit de omgeving van Brussel, heeft met zijn mystieke geschriften het gezag van het Brabants in de vijftiende en zestiende eeuw voorbereid. In literaire teksten uit het graafschap Holland is in de veertiende eeuw de invloed van de Vlaams-Brabantse schrijftraditie nog merkbaar, maar vanaf de vijftiende en zestiende eeuw kreeg de taal er een duidelijk Hollands stempel. Vanaf 1400 liet ook de taal van de noordoostelijke gewesten zich gelden, onder invloed van de school van geestelijk auteur *Geert Groote*.

3. Een beginnende geschreven eenheidstaal in de zestiende eeuw

3.1. Behoeftte aan een algemene taal

Diverse factoren hebben in de late middeleeuwen de behoefte aan een min of meer algemene taal doen ontstaan. In de eerste plaats was dat de uitvinding van de boekdrukkunst halverwege de vijftiende eeuw, de grootste taaltechnologische omwenteling sinds de uitvinding van het schrift. Uit commerciële motieven – het afzetgebied van hun drukken zo groot mogelijk maken – streefden de drukkers naar uniformering van de volkstaal (zie paragraaf 3.2). Ook de in de vijftiende eeuw ontstane rederijderskamers, letterkundige verenigingen waarin literatoren de welsprekendheid, de dichtkunst en de toneelkunst beoefenden, hebben een prille bijdrage

geleverd aan een evolutie naar meer taaleenheid. Tijdens hun landjuwelen, toneelwedstrijden tussen verschillende kamers, kwamen sprekers uit verschillende streken bij elkaar. Dergelijke interregionale contacten hebben de vorming van een intergewestelijk bruikbare taal ongetwijfeld bevorderd. Ten slotte stimuleerden de staatkundige eenmaking van de Lage Landen onder het Bourgondische en het Habsburgse Huis – Karel V voltooide in 1548 de eenmaking van de Nederlanden in de *Zeventien Provinciën* –, de intensieve handelscontacten en het culturele verkeer tussen de verschillende Provinciën het streven naar een eenheidstaal.

3.2. **Drukkers als wegbereiders van de standaardisering: een impliciete norm**

Toen rond 1500 de boekdrukkunst in de Lage Landen ook met Nederlandstalig werk tot bloei kwam, ging die technologische innovatie gepaard met een uniformering van de geschreven volkstaal in drukwerk. In het kosmopolitische Antwerpen, dat tussen 1495 en 1520 uitgroeide tot de grootste handelsmetropool van het westen en ook op cultureel gebied de toon aangaf in de zestiende-eeuwse Nederlanden, liepen drukkers voorop bij de standaardisering van de volkstaal. Al rond 1500 vervingen ze bewust lokale, Laatmiddelnederlandse taalvormen door niet-regionale, Vroegnieuwnederlandse vormen. Zo werd de Laatmiddelvlaamse palatale korte vocaal *u* bijvoorbeeld systematisch vervangen door de bovengewestelijke klank *o*: *turren* > *torren*, *up* > *op*. Met hun doelbewuste talige ingrepen, waarmee ze hun afzetmarkt beoogden te vergroten, werden de drukkers niet alleen ‘verspreiders’, maar als het ware ook ‘makers’ van een uniforme schrijftaal. Ettelijke decennia vóór er taalbeschouwende werken over het Nederlands geschreven werden, bestond er in mercantiele drukkerskringen al een impliciete taalnorm voor de *schrijftaal* (Marynissen & Janssen 2014). In de spreektaal daarentegen bleven de dialectische verschillen duidelijk hoorbaar.

Vroegnieuw-
nederlands

3.3. **Taalopbouw en waardering voor de moedertaal: naar een expliciete norm**

In de zestiende eeuw, de eeuw van humanisme en renaissance, nam de belangstelling en de waardering voor de moedertaal toe. Het streven om het Nederlands te uniformiseren, te zuiveren en op te bouwen, zodat het de vergelijking met de taal van de klassieken (Latijn, Grieks) zou kunnen doorstaan, resulteerde in de eerste taalbeschouwende publicaties. Zo verschenen in de tweede helft van de zestiende eeuw de eerste voorstellen voor een standaardisering van de spelling. De eerste spellingregelaars

namen hun eigen dialect als norm. De Gentse drukker Joos Lambrecht bijvoorbeeld koos bewust voor het Gents in zijn *Nederlandsche Spellinghe* (1550). Delftenaar Pontus de Heuiter (ook wel gespeld als de Huyter), de belangrijkste spellingdeskundige uit de zestiende eeuw, stelde zich wel op een algemeen Nederlands standpunt in zijn *Nederduitse Orthographie* (1581). Zijn spellingvoorstellen werden echter niet nagevolgd, misschien omdat zijn uitspraaknormen niet geworteld waren in de realiteit van een gesproken dialect. In het volgende hoofdstuk wordt dieper ingegaan op deze en andere spellingvoorstellen.

De eerste gedrukte grammatica van het Nederlands is de *Twe-spraack van de Nederduitsche letterkunst* (1584), geschreven door de Amsterdamse rederijker Hendrick Laurensz. Spieghel. Spieghel wilde de woordvorming, de flexie en de zinsbouw van het Nederlands beregelen, met het Latijn als voorbeeld. Bovendien bevat de *Twe-spraack* een voorstel voor een eenheidsspelling (zie volgend hoofdstuk) en wordt het gebruik van bastaardwoorden (d.w.z. leenwoorden die qua spelling, fonologie of morfologie aangepast zijn aan de doeltaal) afgeraden.

Ook het inventariseren van de moedertaalwoordenschat nam een aanvang in de zestiende eeuw. Het hoogtepunt van de zestiende-eeuwse lexicografie vormt het Nederlands-Latijnse woordenboek van Cornelis Kiliaan: *Dictionarium Teutonico-Latinum* (1574), vooral bekend geworden in de derde druk uit 1599: *Etymologicum Teutonicae lingvae sive Dictionarium Teutonico-Latinum*. De Brabander Kiliaan probeerde hierin de hele Nederlandse woordenschat te beschrijven en etymologisch te verklaren, met vermelding van de dialectische variatie.

4. Opbouw en verbreiding van het Standaardnederlands in het Noorden vanaf de zeventiende eeuw

4.1. De scheiding tussen Noord en Zuid

Aan het einde van de turbulente zestiende eeuw raakten de Nederlanden staatkundig gescheiden in een noordelijk en een zuidelijk deel, die sindsdien – met een korte onderbreking in de jaren 1814-1830 – elk een aparte ontwikkeling hebben doorgemaakt, met grote gevolgen voor de taalgeschiedenis.

Halverwege de zestiende eeuw drong het protestantisme zowel vanuit Duitsland (Maarten Luther) als vanuit Frankrijk (Johannes Calvijn)

de tot dan toe katholieke Nederlanden binnen. De katholieke Spaanse vorst Filips II trad hardhandig op tegen de hervormers. Onder leiding van stadhouder Willem van Oranje begonnen de Nederlandse gewesten in 1568 een oorlog tegen het Spaanse schrikbewind, waaraan pas in 1648 een einde kwam. De val van Antwerpen in 1585 vormde voor het Zuiden een keerpunt in de Tachtigjarige Oorlog: het zuidelijke deel van de Nederlanden kwam definitief in de macht van Spanje. De noordelijke gewesten stichtten de onafhankelijke *Republiek der Verenigde Nederlanden*, die in 1648 door de Vrede van Münster internationaal erkend werd.

Figuur 2. De Lage Landen aan het eind van de 16de eeuw (uit: Janssens & Marynissen 2011: 104).

De opstand tegen Spanje werd de zuidelijke gewesten noodlottig. Na de val van Antwerpen zochten tienduizenden Vlamingen en Brabanders hun heil in het vrije Noorden. Onder hen waren geleerden, financiers, politici, kunstenaars, ondernemers, drukkers en predikanten. Hun massale vlucht leidde tot stagnatie in het Zuiden; het economische en culturele zwaartepunt verschoof naar het Noorden. Aan de expansie van de Hollandse steden, die in de eerste helft van de zeventiende eeuw tot grote bloei kwamen, hebben de zuidelijke immigranten een groot aandeel gehad.

4.2. **Vorming van het Standaardnederlands tijdens Hollands Gouden Eeuw**

De eerste aanzetten tot standaardisering van het Nederlands vonden in de zestiende eeuw in de Zuidelijke Nederlanden plaats (zie paragraaf 3). In de zeventiende eeuw werden ze in Holland, dat economisch, politiek en cultureel een grote bloeitijd beleefde, verder uitgewerkt. Als gevolg van de historische omstandigheden is het Hollands als model gaan fungeren voor een Nederlandse eenheidstaal.

In de grote Hollandse steden was echter niet alleen Hollands te horen. Het directe contact met de grote groep prestigieuze Zuid-Nederlandse immigranten leidde als vanzelf tot een zekere taalvermenging: in het Hollands drongen heel wat zuidelijke elementen door, vooral op lexicale gebied, bijvoorbeeld *werpen*, *heffen*, *reeds*, *heden*, *spoedig*. Hollandse klankkenmerken werden vervangen door hun zuidelijke varianten, bijvoorbeeld Hollands *gecoft* > *gecocht*, *graft* > *gracht*, Hollands *speulen* > *spelen*. Dat gebeurde in de schrijftaal in sterkere mate nog dan in de spreektaal, want behalve via de gesproken taal van de immigranten was het Brabants vanouds via de zuidelijke schrijftraditie aanwezig. Het Hollands van de hogere klassen, verrijkt met zuidelijke varianten uit de prestigieuze Brabantse schrijftraditie of van de vooraanstaande immigranten, werd de basis voor de Nederlandse standaardtaal.

Over de vraag welke taalvarianten deel zouden gaan uitmaken van de eenheidstaal-in-opbouw, voor zover ze tenminste niet naast elkaar bleven bestaan – zoals de talrijke lexicale Noord-/Zuidvarianten als *zoenen/kussen*, *huilen/wenen*, *nou/nu* – werd door grammatici, Bijbelvertalers, lexicografen en invloedrijke auteurs in taalbeschouwende werken gereflecteerd. Zeventiende-eeuwse grammatica's die in belangrijke mate hebben bijgedragen tot de codificatie van het Nederlands zijn twee werken van Christiaan van Heule: *De Nederduytsche grammatica ofte spraec-konst* (1625) en *De Nederduytsche spraec-konst ofte tael-beschrijvinghe*

(1633) en Petrus Leupenius' *Aanmerkingen op de Nederduitsche taale* (1653).

De taalkeuzes van invloedrijke auteurs zoals Hooft en Vondel, die actief participeerden in het debat over taalnormen, werden door grammatici tot in de achttiende eeuw als uitgangspunt voor de grammaticale regelgeving genomen. Zo droegen de geschriften van deze literaire autoriteiten bij tot de verspreiding en de acceptatie van de eenheidstaal-in-wording.

De *Statenbijbel* (1637), gemaakt op last van de Staten-Generaal, het hoogste gezag in de Republiek, was de eerste officiële Bijbelvertaling in het Nederlands vanuit de Griekse en Hebreeuwse brontekst. Voor het werk aan de Statenvertaling werden vertalers en revisoren uit verschillende gewesten van de Republiek gerekruteerd, zowel uit het Noorden als uit het Zuiden. Voor ze met hun werk begonnen, overlegden ze over de spelling die ze zouden gebruiken en maakten ze afspraken over grammaticale kwesties. Op die manier probeerden ze tot een algemene taal te komen, zodat Gods woord door elke gelovige zou worden begrepen. Doordat in vele Nederlandse huiskamers dagelijks werd voorgelezen uit de Statenbijbel, werden miljoenen Nederlanders van jongs af aan vertrouwd met de taal van de Heilige Schrift.

Het Nederlands werd in de zestiende en zeventiende eeuw niet alleen opgebouwd tot een cultuurtaal, maar kreeg ook toegang tot domeinen die daarvoor voorbehouden waren voor het Latijn. Meer bepaald begon men in de wetenschap de moedertaal te gebruiken in plaats van het Latijn. Een van de eerste geleerden die zijn boeken in het Nederlands schreef, was de uit Mechelen afkomstige botanicus Rembert Dodoens. Hij publiceerde zijn *Cruyde Boeck* (1554) over medicinale planten niet in het Latijn zoals toen gebruikelijk was voor wetenschappelijke verhandelingen, maar in de volkstaal. De Brugse wiskundige Simon Stevin, de initiator van de Leidse ingenieursschool, hield in zijn *Uytspraeck van de weerdigheyt der duytsche tael* (1586) een stevig pleidooi voor het gebruik van de moedertaal als wetenschapstaal. Voor heel wat wiskundige begrippen, waarvoor tot dan toe alleen Latijnse namen bestonden, bedacht hij Nederlandse termen, bijvoorbeeld *driehoek*, *vierkant*, *wortel* en *middellijn*.

Hun voorbeeld werd in de zeventiende eeuw nagevolgd door geleerden uit andere wetenschapstakken zoals Hugo de Groot (rechtsgeleerdheid), Abraham Ortelius (cartografie) en Jan Wouters (geneeskunde). Zo werd een begin gemaakt met de doorbreking van het monopolie van het Latijn in de wetenschap; ook deze functie-uitbreiding heeft bijgedragen tot een positieve attitude tegenover het Nederlands, dat aan prestige won.

De Nederlandse eenheidstaal-in-opbouw ontwikkelde zich in de zeventiende eeuw in de hogere lagen van de bevolking in de Hollandse steden. Het was vooral een schrijftaal van ontwikkelden. In het spreken – ook in de betere kringen – en in lokale geschriften bleef een grote regionale verscheidenheid bestaan.

4.3. **Taalreglementering en schrijftaalcultus in de achttiende eeuw**

In de achttiende eeuw, de eeuw van het rationalisme, ging de opbouw van het geschreven Nederlands onverminderd voort. Er werden steeds meer taalnormen en taalregels opgesteld, waarvoor het deftige taalgebruik van autoriteiten en/of het taalverleden als basis werd genomen. De predikant-dichter Arnold Moonen bijvoorbeeld zocht de normen voor zijn invloedrijke *Nederduitsche spraakkunst* (1706) in het zeer achtbare taalgebruik van Hooft en Vondel. De regent, toneeldichter en taalkundige Balthazar Huydecoper richtte zich voor zijn *Proeve van Taal- en Dichtkunde* (1730) ook op het taalverleden, meer bepaald op de schrijvers van vóór de opstand tegen Spanje. Heel wat hedendaagse grammaticaregels gaan terug op rationalistische voorschriften van Huydecoper, bijvoorbeeld zijn reglementering van het gebruik van *dan* (bij ongelijkheid tussen personen of zaken) of *als* (bij gelijkheid) na de vergrotende trap.

Via het onderwijs werden de talloze regels en regeltjes voor de schrijftaal uit de taalbeschouwende werken verspreid en ingeprent. Zo ontstond een zeer gekunstelde schrijftaal, die ver afstond van de spreektaal. Die artificiële schrijftaal werd gekenmerkt door lange en ingewikkelde zinnen, archaïsche naamsvormen en genusverschillen die in de levende taal vrijwel verdwenen waren. Lambert Ten Kate, de grootste taalkundige uit de achttiende eeuw, wees er in zijn *Aenleiding tot de kennisse van het verheven deel der Nederduytsche Sprake* (1723) echter op dat de taal verschilt naargelang het stijlniveau. De archaïsche naamvallen en genusonderscheidingen hoorden volgens hem meer thuis in de ‘verheven stijl’ dan in de ‘statige’ en ‘gemeenzame stijl’.

Tegen het einde van de achttiende eeuw was er in de schrijftaal, na een eeuwenlang proces van selectie, codificatie en functie-uitbreiding, een duidelijke eenheid bereikt. Deze geschreven eenheidstaal was in intellectuele kringen in de verschillende gewesten van Nederland verspreid en geaccepteerd. De gesproken taal daarentegen vertoonde nog een aanzienlijke regionale en sociale variatie. Het feit dat in hofkringen en bij de voorname adel het prestigieuze Frans in toenemende mate gebruikt werd als de verfijnde omgangstaal voor conversatie in de salons en voor inter-

ationale correspondentie heeft de standaardisering van het gesproken Nederlands mogelijk vertraagd.

4.4. **De kloof tussen schrijftaal en spreektaal in de negentiende eeuw**

De geschreven eenheidstaal werd in het begin van de negentiende eeuw geconsolideerd in een spellingregeling en een grammatica, beide ontworpen in opdracht van de overheid. De eerste officiële spellingregeling voor het Nederlands was van de hand van Matthijs Siegenbeek, die in 1797 de eerste hoogleraar voor vaderlandse taal en welsprekendheid aan de Leidse universiteit was geworden. De spellingvoorschriften uit Siegenbeeks *Verhandeling over de Nederduitsche spelling ter bevordering van eenparigheid in dezelve* (1804) werden door de overheid in eigen huis ingevoerd en in de scholen verplicht gemaakt (zie volgend hoofdstuk). Een jaar later verscheen Petrus Weilands *Nederduitsche Spraakkunst* (1805). Hoewel Weiland in zekere mate rekening hield met de taalevolutie en met verschillen in stijl, is zijn grammatica toch conservatief en prescriptief. Zo hechte hij nog veel belang aan een juist gebruik van de naamsvormen, hoewel die in de gesproken taal haast niet meer voorkwamen. De schrijftaalsoorschriften van Weiland werden algemeen toegepast, maar er kwam ook kritiek, vooral op het onnatuurlijke karakter van de schrijftaal en op de te grote afstand met de spreektaal.

De discussie over de juiste verhouding tussen schrijf- en spreektaal domineerde het linguïstische debat in de negentiende eeuw. De schrijftaal was door de eeuwenlange bemoeienis van de taalbouwers een eigen leven gaan leiden, los van de spreektaal. De archaïserende schrijftaal stond hoog in aanzien; ze werd niet alleen voor literaire werken, maar ook voor overheidsstukken, krantenartikelen en wetenschappelijke verhandelingen gebruikt. Ze werd zelfs geschikt geacht voor bepaalde voorlezen vormen van gesproken taal, zoals preken en redevoeringen. De regellose, 'platte' spreektaal daarentegen, die nog veel regionale en sociale variatie vertoonde, werd veracht.

In de loop van de negentiende eeuw deelden steeds meer auteurs de mening dat de schrijftaal aan de spreektaal aangepast moest worden, niet omgekeerd. Onder meer de schrijver Multatuli en een groep jonge dichters, bekend als de Tachtigers, waren hartstochtelijke voorstanders van een geschreven taal die zo nauw mogelijk bij de gesproken taal aansloot. Zij hebben de schrijftaal radicaal vernieuwd. De negentiende-eeuwse beweging voor onderwijsvernieuwing, die – onder impuls van R.A. Kolléwijn – de schrijftaal dichter bij de spreektaal wilde brengen,

droeg verder bij aan de vereenvoudiging van het geschreven Nederlands (zie volgend hoofdstuk).

Aan het einde van de negentiende eeuw kreeg ook de uitspraak van het Nederlands duidelijker vorm: er ontstond een consensus over een norm voor de ‘ideale uitspraak’. In grote lijnen was dat de uitspraak van de maatschappelijke bovenlaag in de Hollandse steden Amsterdam, Haarlem, Leiden en Den Haag. Voor die beschaafde uitspraak dook tussen 1895 en 1900 in de kring rond het tijdschrift *Taal en Letteren* de benaming Algemeen Beschaafd Nederlands op, afgekort ABN.

4.5. **De verbreiding van het Algemeen (Beschaafd) Nederlands in de twintigste eeuw**

De gesproken standaardtaal verspreidde zich in de twintigste eeuw snel van de stedelijke elites in Holland naar andere sociale groepen en naar andere regio's. Rond 1900-1910 sprak naar schatting amper drie procent van de bevolking ABN. Aangezien het een elite betrof, vooral in de Hollandse steden, wordt het Nederlands uit die tijd ook wel het *chique* of *elitaire ABN* genoemd. Rond 1950 was het aantal sprekers van het ABN aangegroeid tot zo'n veertig à vijftig procent van de bevolking. Het was de bloeitijd van het streng genormeerde, *burgerlijke ABN*. En vandaag spreekt het merendeel van de Nederlandse bevolking *Algemeen Nederlands* of een vorm daarvan.

De interactie tussen een reeks factoren heeft de verbreiding van de standaardtaal in zijn gesproken, maar ook in zijn geschreven vorm in de twintigste eeuw in de hand gewerkt: het verbeterde, verlengde en verplichte onderwijs, de toegenomen mobiliteit, de migratie en de bevolkingsvermenging, de grotere sociale mobiliteit, de media en de moderne communicatiemiddelen, het prestige van het ABN.

Tegen de jaren vijftig en zestig was het ABN in Nederland algemeen geaccepteerd en verspreid. Vrijwel iedereen kon het begrijpen en lezen, de meesten konden het ook spreken en schrijven, maar de hogeropgeleiden toch het best. Voor veel jongeren werd het zelfs de moedertaal. Een goede beheersing van het Standaardnederlands was een belangrijk instrument voor sociale mobiliteit. Vanaf de tweede helft van de jaren zestig onderging de traditioneel strakke, confessioneel geïnspireerde Nederlandse maatschappij ingrijpende sociale veranderingen. De democratisering van de samenleving, die gepaard ging met een informalisering van de omgangsvormen, had belangrijke gevolgen voor de status en de normen van de standaardtaal, vooral in zijn gesproken vorm.

5. **Het Nederlands in het Zuiden: een verhaal apart**

5.1. **De moedertaal in een ondergeschikte positie in de Spaanse en de Oostenrijkse tijd (zeventiende – achttiende eeuw)**

Na de val van Antwerpen in 1585 waren de Noordelijke en de Zuidelijke Nederlanden staatkundig van elkaar gescheiden en hadden ze elk hun eigen, grotendeels aparte geschiedenis, ook op taalgebied.

Het standaardiseringsproces dat in de zestiende eeuw in het Zuiden op gang was gekomen (zie paragraaf 3), stagneerde er na de scheiding. Dat was onder andere het gevolg van de massale emigratie van de culturele en economische bovenlaag van de bevolking naar het Noorden. Bovendien was er te weinig contact met het Noorden om aansluiting te vinden bij de standaardisering van het Nederlands die daar werd voortgezet. Vaak wilde men dat ook niet, vanuit antinoordelijke of antiprotestantse gevoelens.

Dat een autochtone standaardisering van de schrijftaal in het Zuiden niet van de grond kwam, had verschillende oorzaken. Een eerste is dat het Zuiden geen krachtig politiek, economisch en cultureel centrum had, zoals Holland dat was voor het Noorden. Het Zuiden was economisch verzwakt door de blokkade van de Schelde boven Antwerpen door de troepen van de Republiek. In politiek opzicht was het verzwakt door de staatkundige afhankelijkheid van eerst Spanje (tot 1713) en vervolgens Oostenrijk (tot 1794). En de vlucht van de elite naar het Noorden betekende een aderlating voor het culturele leven.

Een tweede reden waarom een eigen standaardisering geen kans maakte, is dat er al twee standaardtalen aanwezig waren in de Zuid-Nederlandse maatschappij: het Latijn en het Frans. Beide talen bezetten bovendien sleutelposities. Het Latijn was en bleef de taal van de katholieke kerk en de contrareformatie, van de wetenschap, de filosofie en het hoger onderwijs. Het Frans werd in de zeventiende en vooral in de achttiende eeuw steeds meer de cultuurtaal van de hogere standen. Die waren in grote mate tweetalig, maar verkozen het prestigieuze Frans als verfijnde cultuurtaal, als taal van de verlichting en als internationale lingua franca boven hun Nederlandse moedertaal. Tijdens de Oostenrijkse tijd ontstond er een sociale taalgrens tussen het Frans, de taal van de leidende standen en de hoogste overheid, en de Zuid-Nederlandse dialecten, die door het gewone volk gesproken werden. De moedertaal kwam in een ondergeschikte positie terecht. Wie hoger op de maatschappelijke ladder wilde klimmen, moest Frans leren.

Het Zuid-Nederlands was de taal van de meerderheid van de bevolking, maar het had weinig of geen aanzien en was niet gestandaardiseerd. Dat het Nederlands in de achttiende eeuw niet helemaal uit de cultuursfeer is verdrongen, is te danken aan de lagere geestelijkheid, die de volkstaal bleef gebruiken, aan de bloei van het volkstoneel in de rederijderskamers en aan de volksletterkunde: almanakken, kronieken, volksromans en moraliserende dichtbundeltjes bleven in de volkstaal verschijnen. Ook in de gemeentelijke kanselarijen bleef het Nederlands de ambtstaal. Tegen het einde van de achttiende eeuw was er in intellectuele kringen een oplevende belangstelling voor het Nederlands merkbaar. De *Verhandeling op donacht der moederlyke taal in de Nederlanden* (1788) van de Brusselse advocaat Jan Baptist Verlooy was een oproep tot verzet tegen de sociale druk van het Frans, een lofzang op het Nederlands en een pleidooi voor het herstel van het onderwijs in de moedertaal en een hernieuwd contact met het Noorden.

5.2. De taalsituatie in de 'lange negentiende eeuw'

5.2.1. Verdere verfransing in de Franse tijd (1794-1814)

De Oostenrijkse Nederlanden werden in 1794 door de Fransen oververd en een jaar later geannexeerd. De Franse revolutionairen voerden een taalpolitiek van volledige verfransing. Aan de basis hiervan lag een democratiserende, emanciperende en natievormende impuls. Zij geloofden dat de idealen van de Franse Revolutie uitsluitend in een gemeenschappelijke taal, het Frans, uitgedragen konden worden. De Zuid-Nederlandse dialecten moesten daarom zo snel mogelijk wijken voor het Frans. De Fransen hadden de bedoeling alle inwoners van de voormalige Zuidelijke Nederlanden Frans te leren. Maar dat lukte niet: er gingen te weinig kinderen naar school en het lager onderwijs was te slecht georganiseerd om massale verfransing mogelijk te maken. Bij brede lagen van de bevolking bleef het eigen Zuid-Nederlandse dialect de omgangstaal, maar er drongen wel steeds meer Franse woorden en uitdrukkingen in door, ook in de schrijftaal.

Na 1800 stelde Napoleon Bonaparte de Franse taalpolitiek bij: het nieuwe streefdoel werd vooral de elites te verfransen. Deze meer gerichte politiek had wel succes. In de steden, waar de adel en de hogere bourgeoisie al min of meer verfranst waren, kregen nu ook de lagere burgerij en de ambachtslieden toegang tot Franstalig onderwijs. Het leidde tot een grondige verfransing van de intelligentsia en van de welgestelde Vlaamse middenklasse. Aan het einde van de Franse periode was het Nederlands

in het Zuiden een taal zonder aanzien, die nauwelijks nog officiële functies vervulde en alleen in de vorm van lokale dialecten voortleefde als regionaal communicatiemiddel voor het gewone volk. De sociale taalkloof die in de achttiende eeuw was ontstaan, werd in de Franse tijd nog groter.

5.2.2. **Gedeeltelijke (her)vernedering onder Willem I (1814-1830)**

Tijdens de korte periode van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, met koning Willem I als staatshoofd, waren de Zuidelijke en de Noordelijke Nederlanden opnieuw in één staat verenigd. Onder impuls van Willem I werd de positie van het Nederlands in Vlaanderen versterkt, vooral in officiële domeinen. Willem I maakte in 1814 het Nederlands, de moedertaal van 75% van de bevolking van de nieuwe staat, tot de officiële taal van het rijk, maar het kwam voorlopig naast het Frans te staan. Vanaf 1823 werd het Nederlands de verplichte landstaal in het bestuur en voor het gerecht in de Vlaamse provincies. De Waalse provincies behielden het Frans als officiële taal. Willems taalpolitiek omvatte ook maatregelen om de kennis en de verspreiding van het Nederlands, in een gestandaardiseerde vorm, in de zuidelijke provincies te bevorderen. Het lager en het middelbaar openbaar onderwijs werden vrijwel helemaal vernederlandst, behalve in Franstalig gebied. Aan alle universiteiten werd een leerstoel in de Nederlandse taal en letteren opgericht. Dankzij deze maatregelen werd in de periode van het Verenigd Koninkrijk een generatie Vlaamse intellectuelen opgeleid met een behoorlijke kennis van het Nederlands, van wie velen na 1830 tot de grondleggers van de Vlaamse beweging zijn gaan behoren.

Tegen Willems politiek van (her)vernedering van het openbare leven in Vlaanderen is bij verschillende maatschappelijke groepen echter protest gerezen. De Franstalige adel en bourgeoisie in Vlaanderen, hierin gesteund door de Waalse gezagsdragers, zagen in Willems taalpolitiek een bedreiging voor de Franse taal en cultuur. De verfranse burgerij in Vlaanderen voelde het verplicht stellen van het Nederlands aan als een onaanvaardbare taaldwang. En de katholieke geestelijkheid in Vlaanderen beschouwde het noordelijke Nederlands als het werktuig van het protestantisme en was daarom voorstander van het gebruik van de Zuid-Nederlandse dialecten. In 1829 zag Willem zich genoodzaakt zijn taalpolitiek terug te draaien. Het Frans werd in de Vlaamse provincies weer toegestaan voor het gerecht en de overheid. In de vroege zomer van 1830, net voor de Belgische Opstand, erkende Willem I het principe van de taalvrijheid. Zijn toegevingen kwamen echter te laat om de Belgische Revolutie te kunnen voorkomen.

5.2.3. De Vlaamse taalstrijd in de staat België

Na de Belgische onafhankelijkheid in 1830 werd het principe van de vrijheid van taalgebruik in de grondwet vastgelegd. Het Voorlopig Bestuur stelde dat ‘de Vlaamse talen’ van provincie tot provincie verschilden. Vanwege de hoge maatschappelijke status en het internationale prestige van het Frans werd een ‘vrije’ keuze voor het Frans, dat de enige officiële taal in het nieuwe België werd, als vanzelfsprekend beschouwd. De toekomst van het Nederlands in Vlaanderen werd hierdoor sterker bedreigd dan ooit. De verfransing nam weer in kracht toe: het bestuur, de overheidsdiensten, het gerecht en het middelbaar onderwijs werden opnieuw Frans.

Tegen de hegemonie van het Frans rees verzet van een kleine groep Vlaamse intellectuelen, eerst aarzelend, maar daarna steeds krachtiger. Het waren schrijvers, filologen en historici, artsen, juristen en ambtenaren, meestal afkomstig uit de kleine burgerij, die ingeklemd zaten tussen de verfranse bourgeoisie en de ongeletterde volksmassa. Zij wilden niet accepteren dat hun moedertaal, de taal van twee derde van de Belgische bevolking, in de nieuwe staat een tweederangsrol kreeg. Zij zagen de ontwikkeling van de volkstaal als essentieel voor de ontplooiing van individu, volk en natie. In de scholen van Willem I hadden zij geleerd en ervaren dat ook het Nederlands een rijk verleden heeft en in alle domeinen van de maatschappij een perfect communicatiemiddel kon zijn.

Vlaamse beweging

Deze kleine groep intellectuelen vormde het begin van de zogenaamde Vlaamse beweging, een complexe culturele en maatschappelijke stroming die gericht was op de wettelijke erkenning van de taal van de Vlamingen in België, op de intellectuele ontplooiing en de sociaaleconomische welvaart van Vlaanderen en op de bewustmaking van de Vlamingen als gemeenschap binnen of buiten het Belgische staatsverband.

Van de eerste Vlaamse taaleisen in 1840 tot de federalisering van België diep in de twintigste eeuw ijverde de Vlaamse beweging onafgebroken voor de rechten van het Nederlands in Vlaanderen. De eerste successen in de taalstrijd werden pas bereikt na 1870. Aan het einde van de negentiende eeuw kwamen taalwetten tot stand die Vlaanderen een tweetalig statuut bezorgden, met rechten voor het Nederlands, maar meestal nog met het Frans naast zich. Vanaf de jaren dertig van de twintigste eeuw werd Vlaanderen in principe officieel eentalig Nederlands en Wallonië eentalig Frans. De taalwetgeving van 1962-1963, die het officiële taalgebruik in vier taalgebieden op een sluitende manier regelde, vormde een sluitstuk van meer dan een eeuw taalpolitieke strijd voor de rechten van het Nederlands in België.

5.2.4. **Welke algemene taal voor de Vlamingen?**

Integrationisten

Een belangrijk discussiepunt binnen de Vlaamse beweging in de negentiende eeuw was hoe het Nederlands eruit moest zien. Voor de taalstrijd was dat een belangrijke vraag, omdat er in Vlaanderen geen algemene geschreven en gesproken beschaafde taal, geen Standaardnederlands dus, bestond. Het plaatselijke dialect fungeerde voor de overgrote meerderheid van de Vlamingen als spreektaal. Bovendien was er de traditionele zuidelijke schrijftaal, hoofdzakelijk op Brabantse leest geschoeid, die veel archaïsmen, dialectismen en gallicismen bevatte. De integrationisten, onder leiding van Jan Frans Willems, streefden naar aansluiting met het Standaardnederlands dat in het Noorden tot stand was gekomen. Alleen een voor Noord én Zuid geldende standaardtaal zou voldoende macht en prestige hebben om met het Frans en de Franse cultuur te kunnen concurreren. Concreet pleitte Willems voor een nauwe aansluiting bij de noordelijke spelling van Siegenbeek en de spraakkunst van Weiland. De particularisten daarentegen wilden het eigen taalgoed handhaven en probeerden een Vlaamse standaardtaal te vormen, op basis van een gecultiveerd West-Vlaams (onder wie Guido Gezelle) of Antwerps (onder wie Hendrik Conscience). Rond 1900 begon duidelijk te worden dat de voorstanders van een oriëntatie op het noordelijke Standaardnederlands het pleit zouden winnen.

Particularisten

5.3. **Opbouw en verbreiding van het Standaardnederlands in Vlaanderen in de twintigste eeuw**

Dat in Vlaanderen geopteerd werd voor een grote eenheid met het noordelijke Standaardnederlands, betekende niet dat het Nederlands uit Nederland volledig werd overgenomen. De standaardtaal die in de loop van de twintigste eeuw in Vlaanderen tot stand is gekomen, is het resultaat van een ruime, maar niet volledige aanpassing aan het noordelijke Nederlands, in combinatie met autonome zuidelijke standaardiseringsprocessen (zie hoofdstuk 5 voor meer informatie hierover).

Bij de opbouw van de standaardtaal in Vlaanderen werd veel aandacht besteed aan eenheid in de uitspraak. Doordat het auditieve beeld van de noordelijke uitspraak in Vlaanderen als model onvoldoende aanwezig was, vertoonde de fonetische standaardisering een autonoom zuidelijk verloop. De geschreven taal heeft daarbij een grotere invloed gehad dan in Nederland; vele Vlamingen hebben het Nederlands uit boeken geleerd (spellinguitspraak). Verder hebben vooral sprekers uit het taalcentrum Brabant een rol gespeeld bij de vorming van de Vlaamse uitspraaknorm. De gestandaardiseerde uitspraak van het Nederlands, die vanaf de jaren dertig van de twintigste eeuw in Vlaanderen tot stand gekomen is, ver-

schilt op een aantal punten van de noordelijke norm. Het uitspraakverschil met Nederland is de laatste veertig jaar groter geworden, vooral omdat de noordelijke uitspraak verder is geëvolueerd.

In het lexicon verschillen het Belgisch-Nederlands en het Nederlands-Nederlands in lichte mate van elkaar. Referentiële belgicismen (woorden die zaken benoemen die alleen in België voorkomen) en standaardtalige Belgisch-Nederlandse woorden (woorden die zaken benoemen die ook in Nederland voorkomen, maar daar een andere naam dragen) zijn voorbeelden van de gedeeltelijke eigen opbouw van het standaardtaallexicon in Vlaanderen. Toch is Vlaanderen in de twintigste eeuw in lexicaal opzicht naar Nederland toegegroeid. Convergentie tussen Noord en Zuid is er ten slotte ook op grammaticaal gebied, ondanks enkele typisch Vlaamse grammaticale eigenaardigheden. De eenheid met het noordelijke Nederlands is vooral wat de schrijftaal betreft geslaagd. In hoofdstukken 5 en 6 wordt hier uitgebreider op ingegaan.

De verbreiding van het verzorgde Algemeen Nederlands in Vlaanderen, vooral in zijn gesproken vorm, verliep in het begin van de twintigste eeuw erg langzaam. De dominante aanwezigheid van het Frans, maar ook het dialectisch gekleurde taalgebruik in het onderwijs waren factoren die de verspreiding van een standaardtalig Nederlands in Vlaanderen belemmerden. Door de geleidelijke verdwijning van het Frans uit het openbare leven, door de betere beheersing van het Nederlands door het onderwijzend personeel, door de verlenging van de leerplicht en de democratisering van het onderwijs en door de voorbeeldfunctie van radio en televisie is het Standaardnederlands in Vlaanderen vanaf de jaren vijftig en zestig ruimer verspreid geraakt, vooral bij hogeropgeleiden. Toch is het Standaardnederlands voor vele Vlamingen die het spreken een ‘zondagspak’ gebleven, dat haast alleen in formele situaties wordt gebruikt en waarin men zich onwennig voelt. De laatste decennia is er in Vlaanderen een duidelijke toename van tussentaalgebruik, een taalvariëteit die ergens tussen regiolect en Standaardnederlands in zit. Binnen de Vlaamse tussentaalvariëteiten is zich een standaardiseringsproces aan het voltrekken dat zich niet naar het noordelijke Nederlands toe beweegt. In hoofdstukken 7 en 8 wordt deze ontwikkeling in extenso besproken.

6. Besluit

Het Nederlands heeft zich in de loop van twaalf eeuwen ontwikkeld van een verzameling dialecten tot een gestandaardiseerde cultuurtaal, die gecodificeerd is in woordenboeken, in grammaticas en in een uniforme

spelling. De eerste aanzetten tot standaardisering van het geschreven Nederlands vonden in de zestiende eeuw in de Zuidelijke Nederlanden plaats. Na de scheiding tussen Noord en Zuid aan het einde van die eeuw gingen beide delen van het taalgebied elk hun eigen weg. De Nederlandse standaardtaal werd in het onafhankelijke Noorden vanaf de zeventiende eeuw gevormd onder de maatschappelijke bovenlaag in de Hollandse steden. In het Zuiden kon het Nederlands zich pas na een lange taalstrijd als volwaardige cultuurtaal doorzetten.

Verder lezen

Over de geschiedenis van het Nederlands zijn de laatste decennia verschillende werken verschenen, elk met een eigen doel en opzet. Bekend is de Aulapocket *Geschiedenis van het Nederlands* van Marijke van der Wal in samenwerking met Cor Van Bree (1992, achtste druk 2015). Het boek is bedoeld voor studenten en een brede kring van geïnteresseerden. Het rijk geïllustreerde *Het verhaal van een taal. Negen eeuwen Nederlands* is een lees- en kijkboek voor een algemeen publiek. Zijn opvolger is *Het verhaal van het Nederlands. Een geschiedenis van twaalf eeuwen*. De meest volledige beschrijving van het Nederlands in zijn opeenvolgende fasen is de *Geschiedenis van de Nederlandse taal* (1997). Het is een standaardwerk geschreven voor vakgenoten. *Het verhaal van het Vlaams* van Willemyns en Daniëls (2003) behandelt de geschiedenis van het Nederlands in de Zuidelijke Nederlanden. Over het ontstaan van het ABN gaat *Taal als mensenwerk* (2004, herdruk 2010). *Het Nederlands vroeger en nu* van Janssens & Marynissen (2/2008) is opgezet als een handboek voor internationale studenten en docenten.

Vragen

1. Schets de ontwikkeling van het Nederlands van een verzameling dialecten naar een standaardtaal.
2. Welk verband is er tussen de politieke, culturele en economische geschiedenis van de Lage Landen en de taalgeschiedenis?
3. Hoe komt het dat het Nederlands in België en in Nederland in bepaalde opzichten van elkaar verschilt?
4. Wiens verdienste is het dat in Vlaanderen het Nederlands de enige officiële taal is?

Geraadpleegde literatuur

- De Vries, J., Willemyns, R. & Burger, P. (2007). *Het verhaal van een taal. Negen eeuwen Nederlands*. Amsterdam: Prometheus.
- Gysseling, M. (1977-1987). *Corpus van Middelnederlandse teksten (tot en met het jaar 1300). Reeks II: literaire handschriften, deel I*. 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff.
- Janssens, G. & Marynissen, A. (2008). *Het Nederlands vroeger en nu*. Leuven: Acco.
- Marynissen, A. & Janssens, G. (2013). A regional history of Dutch. In: F. Hinskens & J. Taeldeman (red.), *Language and Space. An International Handbook of Linguistic Variation. Series: Handbooks of Linguistics and Communication Science. Volume 3: Dutch* (pp. 81-100). Berlijn/Boston: Mouton De Gruyter.
- Marynissen, A. & Janssen, Th.A.J.M. (2014). Vroegnieuw-nederlands voor commercie en cultuur. In: Freek Van de Velde, Hans Smessaert, Frank Van Eynde & Sara Verbrugge (red.), *Patroon en argument. Een dubbelfeestbundel bij het emeritaat van William Van Belle en Joop Van der Horst* (pp. 500-512). Leuven: Universitaire Pers.
- Stegeman, J. (2014, 2016). *Handbuch Niederländisch. Sprache und Sprachkultur von den Anfängen bis 1800. Sprache und Sprachkultur von 1800 bis heute*. Darmstadt: WBG.
- Van den Toorn, M.C., Pijnenburg, W.J.J., van Leuvensteijn, J.A. & Van der Horst, J.M. (red.) (1997). *Geschiedenis van de Nederlandse taal*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Van der Sijs, N. (2004). *Taal als mensenwerk. Het ontstaan van het ABN*. Amsterdam: Boom Uitgevers.
- Van der Sijs, N. & Willemyns, R. (2009). *Het verhaal van het Nederlands. Een geschiedenis van twaalf eeuwen*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Van der Wal, M. i.s.m. C. Van Bree (2015). *Geschiedenis van het Nederlands* (achtste druk). Utrecht: Het Spectrum.
- Willemyns, R. & Daniëls, W. (red.) (2003). *Het verhaal van het Vlaams. De geschiedenis van het Nederlands in de Zuidelijke Nederlanden*. Antwerpen/Utrecht: Standaard Uitgeverij/Het Spectrum.
- Willemyns, R. (2013). *Dutch, biography of a language*. Oxford: Oxford University Press.

Over de auteur

Ann Marynissen is hoogleraar Nederlandse taalkunde aan het Institut für Niederlandistik van de Universität zu Köln. Ze legt zich in haar onderzoek toe op diverse aspecten van de geschiedenis van het Nederlands en op familienamengeografie, met andere woorden de verspreiding van familienamentypes in het Nederlandse taalgebied, zie ook de website www.familienaam.be.